

Bojan Čolak

Institut za književnost i umetnost, Beograd

btcolak@yahoo.com

Pregledni znanstveni rad

821.163.42.09Ujević, T.

821.163.41.09

Tin Ujević o pesnicima srpske moderne¹

Sažetak: U radu se razmatraju eseji i kritički prikazi Tina Ujevića o pesnicima srpske moderne nastali u razdoblju kada se u srpskoj književnosti uočava promena poetičke paradigme, ali i prelaz iz jednog kulturnog, odnosno ideološkog modela u drugi. Fokus istraživanja čine četiri teksta u kojima se prepoznaje Ujevićev društveno-angažovani (aktivistički) pristup čitanju književnosti. Najviše prostora dato je eseju o Aleksi Šantiću, budući da je ne samo znatno obimniji od ostalih, nego i reprezentativan za sagledavanje Ujevićevog onovremenog idejnog konstrukta. Cilj je da se ukaže na osnovne stavove hrvatskog pesnika, te da se oni povežu s glavnim idejama iskazanim u okviru drugih radova publikovanih u istom periodu. Poseban akcenat biće stavljen na političko-ideološku pozadinu ovih tekstova.

Ključne reči: društveno-angažovana kritika, srpska moderna, pesimizam, optimizam, aktivizam, ideološki modeli, hrvatsko-srpsko ujedinjenje

Tin Ujević napisao je nekoliko kritičkih prikaza o predstavnicima srpske moderne. Prvi takav tekst publikovan je 1911. godine, a tokom naredne godine štampan je najveći broj priloga ove vrste. Nakon 1912. godine

---

¹ Rad je nastao u okviru projekta *Smena poetičkih paradigmi u srpskoj književnosti XX veka: nacionalni i evropski kontekst* (178016), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

objavljena su još samo dva članka: o Jovanu Skerliću (tekst povodom smrti istaknutog srpskog kritičara i historičara) i o Svetislavu Stefanoviću (reč je o dopunjenoj ranijoj verziji rada). Najstariji ogled publikovan je na nemačkom (o Vladislavu Petkoviću Disu), dok su ostali štampani na maternjem jeziku. Dakle, Ujevićevo interesovanje za pisanje prikaza o književnicima srpske moderne vezuje se prevashodno za 1912. godinu. Prema književnoistorijskim studijama, hrvatski književnik je „u Beogradu boravio nekoliko mjeseci 1912. godine, dok je bio aktivni učesnik i protagonist nacionalističke omladine, inspirisan idealima oslobođenja i ujedinjenja svih Južnih Slovena“ (Gajević 1988: 10),² a zainteresovanost za predstavljanje srpskih pisaca i knjiga došla je kao posledica ovoga boravka, odnosno težnje da se približe, tačnije bolje upoznaju dve kulture. S obzirom na Ujevićevo ideološku opredeljenost u ovom periodu, biće zanimljivo sagledati koje pisce bira da prikaže, čime se rukovodi u izboru i na koji način pristupa analizi dela određenih književnika.

Iako je u gotovo svim priložima isticao kao sebi najbližeg Simu Pandurovića (neretko ga je određivao kao najvećeg savremenog srpskog liričara, a opštepoznato je i da je zbirka *Lelek sebra* njemu posvećena), Ujević o ovom pesniku neće napisati zasebnu studiju. Uz tekst o Disu, hrvatski književnik publikovao je prikaze-eseje o sledećim pesnicima: Aleksi Šantiću, Milanu Rakiću, Dušanu Srezojeviću i Svetislavu Stefanoviću. Kada je reč o proznim piscima, napisao je članak o samo jednom – Veljku Milićeviću, Srbinu iz Hrvatske. U okviru tekstova o autorima koji su stvarali u episi srpske moderne treba istaći i ogled o Nikolaju Velimiroviću, episkopu i eminentnom teologu, kao i onaj već pomenuti o Jovanu Skerliću.

S poetičkog aspekta gledano, interesantno je da Tin Ujević bira da prikaže (ili da o njima usput govori) upravo one književnike koji će, mnogo docnije, biti obuhvaćeni zajedničkom odrednicom srpska moderna, iako u tom dobu žive i stvaraju i pojedini pisci koji će kasnije biti deo avangardnih poetika (kakvi su, recimo, Stanislav Vinaver ili Milan Ćurčin).

Očigledno je, znači, da su pesnici naročito okupirali pažnju hrvatskoga književnika, i stoga će se pažnja i usredsrediti na njih. U fokusu istraživanja našla su se zato četiri teksta u kojima se prepoznaje Ujevićevo

² Potvrdu navedene godine dao je i sam Ujević, koji je pritom naveo i razloge svoga boravka u Beogradu: „Ja sam se u Beograd doselio u mjesecu ožujku 1912, gdje sam nastavio sa studijama na filozofskom fakultetu. Preselio sam se pako u Beograd, jer sam htio da upoznam tamošnji narod i jer Beograd držim nacionalnim središtem. Ja sam odlučni pristaša i zagovornik narodnoga jedinstva Hrvata i Srba, pa sam se u Beogradu družio sa ljudima, koji su to nacionalno jedinstvo propagirali“ (cit. prema Tadijanović: Ujević 1966: 492).

društveno-angažovani, aktivistički pristup čitanja književnosti. Cilj je da se ukaže na njegove osnovne stavove, te da se oni povežu s glavnim idejama iskazanim u okviru drugih radova publikovanih u istom razdoblju. Iz razmatranja će izostati tekst o Svetislavu Stefanoviću budući da se u njemu ne zapaža aktivistička motivacija i političko-ideološka pozadina (naravno, ako se izuzme činjenica da je Stefanović pripadao radikalima, s kojima je Ujević delio uverenja o ujedinjenju i težnji za aktivističkim delovanjem) – izrazito prisutna u ostalim njegovim esejima-prikazima objavljenim 1912. godine.

Stavljanje akcenta na kritičke tekstove u kojima se ogleda aktivistički diskurs usko je vezano za Ujevićevo razumevanje uloge književne kritike tih godina. U tekstu „Književnost i nacionalizam“ iz 1912. godine Ujević će ukazati na angažman kritičara:

Kritičari ne stvaraju pisce i nijesu pisci oni, koje kritičari stvaraju. [...] Još ako kritika može da koga odgaja, to je općinstvo, anonimno mnoštvo čitalaca“. (Ujević 1964: 16)

Ujević tako naglašava društvenu ulogu kritike i zalaže se za prisustvo u tekstu i ličnosti autora i njegovih uverenja:

U umjetnosti uopće ne može umjetnik da zataji sebe, ličnost čovjeka: u kritici je to najmanje moguće. [...] Katolik ili anarhist ili republikanac uvijek će se bolje otkriti u kritici negoli u romanu ili čak lirici. Jer je ta fatalnost prosuđivačeva: da nešto kaže o drugome, mora predstaviti sebe, da razloži tuđu ličnost mora objasniti svoju i on tumačeći svijet ljudi oko sebe opisuje svijet vlastiti. (Isto: 18)

Uz to, Ujević će se u ovome spisu osvrnuti i na njemu izuzetno važnu kategoriju slobode, i dovesti je u vezu s književnikom:

Treba da je prožet nacionalizmom razboritim, hrvatskim, srpskim nacionalizmom koji nije „moda“ plagirana iz Barresa ili Sighelea, nacionalizmom, koji nije protivnik internacionalizma, već samo njegov prirodan uvjet, jedna komponenta: ko hoće slobodno čovječanstvo mora htjeti slobodne narode. Hrvatski literat mora da se bori za slobodu Hrvatske, jer bez domovinske slobode nema slobode našega jezika i naše literature. (Isto: 19)

I nešto kasnije:

Potpunost i ispravnost duha traži od književnika da i oni, da oni u prvome redu budu branitelji slobode. (Isto: 20)

Premda su tekstovi o pesnicima srpske moderne napisani u razmaku od samo godinu dana, zapaža se da u analizi pesničkog dela različitih književnika iste epohe nije uvek primenjivan isti pristup. No, i pored toga, neosporno je u svima prisutan političko-ideološki modus, koji se pokazao kao presudan, kako kod izbora pesnika tako i kod izbora retorike, odnosno same sadržine članka.

Najstariji tekst predstavlja osvrt na pesničku zbirku *Utopljene duše* Vladislava Petkovića Disa, publikovanu iste godine kada i Ujevićev prikaz. Članak o Disu zanimljiv je iz nekoliko razloga. Najpre, u njemu se hrvatski književnik osvrće na postupak samoanalize (ili, kako je on naziva, „autoanalize“), a potom jer se dotiče i druge, za njega takođe izuzetno značajne problematike – odnosa Ja prema Ne-Ja, i s tim u vezi kategorije socijalnog altruizma. Prema mišljenju Tina Ujevića, za razliku od helenskog čoveka, čovek modernog doba ne oseća sreću kao posledicu postupka samoanalize nego mu, naprotiv, samoanaliza uništava entuzijizam, nadu, optimizam, iluziju, htenje i snagu. Reč je o isticanju isključivo negativnih aspekata ovoga procesa kod savremenog čoveka – procesa koji se i nalazi u središtu Ujevićevog interesovanja u prvom delu teksta, dok bi se osnovna problematika ovog dela teksta ticala autoanalitičareve podela sveta na Ja (moje) i Ne-Ja (drugi/tuđe). Upravo u vezi s ovim hrvatski pesnik dotaći će se pitanja „zdravlja“ u književnosti (retorika koja je na jugoslovenski prostor došla prevashodno zahvaljujući francuskom kritičaru i istoričaru Ipolitu Tenu), odnosno pojma socijalnog altruizma. Obrazujući „bolesni kult samoga sebe“, te pokazivanjem neinteresovanja za svet izvan sebe, moderni autoanalitičar zapada u „nezdravi, pretjerani, uobraženi egoizam“, u kojem za njega Ne-Ja ne postoji: „Duševni život postaje pust, postaje *spleen*, a ostaje samo hipohondrija, svjetski bol: nešto olovno teško, sumorno, tužno i monotono kao kišovito jesenje veče“ (Ujević 1965a: 476).

Pošto je sagledao osnove pesimizma modernog čoveka/umetnika, Ujević se usredsredio na analizu Disove poezije, određivši je prevashodno kao autoanalitičnu, sumornu i monotonu, nastalu kao izraz jedne razočarane i bezvoljne duše. Moglo bi se otuda zaključiti da je i kod srpskog pesnika reč o lirskom Ja zatvorenom za Ne-Ja. Međutim, Ujević će kod Disa akcentovati i prisustvo socijalnog altruizma, tačnije saosećanja s poniženima (pesma „Ona i njoj“), pa se otuda može pretpostaviti da, u vezi s njegovim pesništvom, dolazi do iskoraka iz polja Ja u prostor Ne-Ja, iako u istome pasusu ukazuje i na postojanje pesama u kojima se izražava antisocijalna apatija, tačnije prezir prema ljudima i ravnodušnost prema tuđoj boli.

Bez obzira na to što Ujević na početku ovog kritičkog prikaza ističe Vladislava Petkovića Disa – uz Simu Pandurovića, Milana Rakića i Jovana Dučića – kao najznačajnijeg srpskog pesnika u prvoj deceniji XX veka, sve do poslednje trećine teksta ima se utisak da se hrvatski književnik negativno odnosi prema njegovom pesništvu – zbog konstantnog isticanja pesnikove bezvoljnosti, pesimističkog stava i sklonosti ka autoanalizi, što su sve kategorije kritički posmatrane u pojedinim Ujevićevim spisima iz ovoga doba. Ipak, konačni sud o poeziji Vladislava Petkovića Disa daleko je od toga da je nepovoljan. Na kraju teksta Ujević isticanu monotoniju ne sagledava kao pesnikov nedostatak, nego naprotiv – kao nešto prirodno, shvatljivo i gotovo nužno, a nadasve iskreno. Pesnička iskrenost je, dakle, kategorija koja se za hrvatskog književnika ispostavlja kao jedna od ključnih prilikom vrednovanja savremene poezije, i koja, uz sugestivnost pesničkog izraza, ukazuje na značaj jednog pesnika. Otuda ni odsustvo revolta, tačnije patriotskog, društvenog ili makakvog vida protesta – tada izuzetno važnog elementa Ujevićevog pesničkog koncepta – neće uzrokovati negativnu ocenu ove poezije, mada je moguće da će upravo zbog toga autor ovaj tekst ostaviti nepreveden, i time izvan vlastitoga tadašnjeg dominantnog kritičarskog diskursa.

Posebno zanimljiva u ovom tekstu čini se promena perspektive u drugom delu završne rečenice, u kojoj se s prvog lica jednine prelazi na prvo lice množine, odnosno koja svedoči o prisutnosti Ujevićevog i te kako živog osećanja duha nove generacije, ovde oličenog u pripadnosti jednom novom konceptu poezije: „Ali i iznad moje glave lebde – poput zloslutnih gavranova, poput crnih i tužnih putnika – oblaci i mi slutimo da su naše želje isprazne a naša čežnja beznadna“ (Isto: 479).

Drugi tekst posvećen jednom pesniku srpske moderne zapravo je prvi Ujevićev ogled publikovan na maternjem jeziku o nekom savremenom srpskom piscu. Otuda je njegov značaj možda još i veći, jer je njime hrvatski književnik očigledno nastojao da utiče na čitaoca upravo na način na koji je to opisao u tekstu „Književnost i nacionalizam“. Ogled o Aleksi Šantiću reprezentativan je za poetički, ideološki i kulturološki uvid u misao Tina Ujevića do Prvog svetskog rata.

Ono što se odmah uočava jeste da Tin Ujević o poeziji Alekse Šantića govori isključivo preko analize zbirke *Pjesme* (SKZ, 1911).³ Premda ovakav postupak i sam hrvatski pesnik nastoji da opravda ograđujući se time da „ko

³ Aleksa Šantić je do 1911. godine publikovao više pesničkih zbirki, dok je ova iz 1911, koju Ujević prikazuje, kompilacija izabranih pesnikovih ostvarenja od samih početaka do godine pojavljivanja zbirke.

hoće da svlada svoj predmet, dobro je da ga omeđi“, očigledno je da Ujević književnom delu Alekse Šantića ne pristupa kao istoričar književnosti ili književni kritičar, nego ga posmatra iz perspektive toga kako ono utiče na savremeno društvo. Reč je o jednom manje poetičkom a više ideološkom čitanju književnosti. Da je to tako potvrđuju pogrešna čitanja Šantićevih pesama, s obzirom na to da ih on posmatra izvan konteksta u kojem su nastale, a u kontekstu trenutka u kojem su objavljene u zbirci (najbolji je primer pesma „Ostajte ovdje“, upućena bosanskim muslimanima koji su nakon aneksije Bosne od Austrougarske napuštali rodnu zemlju, a koju Ujević povezuje sa savremenim trenutkom seobe „izgladnjela pučanstva u neizvesnost obećane zemlje Amerike“ – Ujević 1965b: 315). Dakle, za hrvatskog je pesnika glavno šta pisac/pesnik želi danas da kaže svojim delom, i kako ono menja društvo, odnosno utiče na društvenu stvarnost. Zbog toga se u njegovom fokusu – bar kada je reč o prikazima knjiga srpskih književnika – nalaze samo aktuelne zbirke, dok su one ranije publikovane i nekadašnji poetički okviri datog pesnika izvan svakog razmatranja. Društvena angažovanost je, otuda, izuzetno značajna za ovaj deo perioda Ujevićevog doživljaja književnosti. Književnost, prema njegovom mišljenju, treba da ima, i ima, uticaja na društvo.

U uskoj vezi s ovim je i status koji Aleksa Šantić ima kod Ujevića, budući da je hercegovački pesnik određen kao „jedan od najznatnijih reprezentanata savremene lirske Srbije“ (Isto: 314). (Zanimljivo, godinu dana ranije, u tekstu o Disu, Ujević ne pominje Šantićevo ime kada navodi najznačajnije predstavnike savremene srpske poezije.) Ovakva pozicija očigledno je motivisana Šantićevim aktivističkim težnjama i njegovom jugoslovenskom orijentacijom, tada izrazito bliskom Ujeviću.⁴

Šantićeva zbirka *Pjesme* kompoziciono se sastoji od prologa i osam ciklusa („Pod verigama“, „Pogašene zvijezde“, „Pod jedrima“, „Sa mojih staza“, „Humke“, „Topla ognjišta“, „Slike i vizije“, „Sa Neretve“). Ujević se u prikazu ove knjige u najvećoj meri zadržava na ciklusu rodoljubive poezije „Pod verigama“, uz napomenu da svega dva ciklusa sadrže manje pesama od ovoga („Topla ognjišta“, „Slike i vizije“). Ovakav postupak, s jedne strane, upućuje na razlog za izbor Alekse Šantića kao pesnika kojeg treba prikazati hrvatskoj kulturnoj javnosti, a s druge, omogućuje Ujeviću da izloži vlastite stavove o nacionalnim pitanjima i problemima, o kojima tih godina intenzivno piše i u okviru raznih novinskih članaka.

⁴ Nedeljko Ješić beleži da se Ujević: „Od jeseni 1911. godine [...] uključio u već nabujali pokret jugoslovenske nacionalističke omladine, čiji se program zasnivao na ostvarenju kulturnog zajedništva Srba i Hrvata i, kao na krajnjem cilju, oslobađanju porobljenih delova južnoslovenskih naroda i njihovom ujedinjenju sa Srbijom“ (Ješić 2008: 11).

Ističući u prvi plan Šantićevu rodoljubivu poeziju Tin Ujević u vezi s njom akcentuje ne toliko kategoriju ljubavi prema domovini (mada je ne poriče) koliko sam princip borbe: „jer njemu [Šantiću] nije dosta problematično osjećanje za rođenu grud: on hoće i aktivno djelo“ (Isto: 314). Upravo u pozivu na (samo)žrtvovanje pojedinca zarad viših ciljeva, tačnije zarad ostvarivanja nacionalne slobode, Ujević u Šantiću prepoznaje sebi sličnog društvenog pregaoca: „treba smrti, treba muka, treba mučenika: to je velika riječ [...] velika riječ koju je trebalo kazati, i to upravo danas!“ (Isto: 315). Prikaz *Pjesama* Alekse Šantića u osnovi je zapravo agitovanje na aktivnost, borbu, srčanost, neustrašivost, žrtvovanje... Zahtev koji Ujević iznosi pred hrvatskog čovjeka jeste nužnost buđenja morala koji je „energija muža [...] jer ako i napor djela može ostati bezuspješan [...] on je svakako dostojniji čovjeka“ (Isto: 315).⁵ (I sam Ujević je u razdoblju do Prvog svetskog rata ispevao jedan broj pesama rodoljubive tematike, a zanimljivo je da se u pesmi „Hrvatskim mučenicima“, iz 1909. godine, uz isticanje načela pobune i odupiranja zarad slobode, nailazi i na insistiranje na duhu aktivizma, makar on bio usmeren i protiv vlastitoga naroda, što je stav koji ne poznaje, recimo, Šantićevo pesništvo. S druge strane, markiranje neophodnosti buđenja vlastite nacije iz ropskog sna, te propovedanje etike srčanosti i muževnosti, uz negativan odnos prema stanju kuknjave i tuženja, osobito će biti naglašeno u njegovoj poeziji 1911. i 1912. godine – „Kokot“, „U prkos“, „Prošla propadanja“...)⁶

Od etičkog imperativa „čojstva i junaštva“ Ujević neće odustati, i smatrati ga nedovoljno književnim čak ni kada uvidi njegovu prevlast u odnosu na estetski kvalitet datog pesničkog dela. Iako svestan da sam moralni značaj nije dovoljan uslov da bi se pesma smatrala dobrom, pesnik „Svakidašnje jadikovke“ će nastojati da opravda smisao postojanja i publikovanja takvih pesama upravo trenutkom u kojem se štampaju, te funkcijom koju vrše:

Ne trebamo žaliti što su napisane, jer je lijepo kada u općenitoj malaksalosti nevoljnoga dana današnjega čujemo tako snažne opomene

⁵ Sliku duhovnoga stanja hrvatskog stanovništva Ujević je možda najbolje opisao u eseju „Hrvatska današnjica“ (1911) – odsustvo srčanosti, kukavičluk, bezenergичnost... stanja kojem suprotstavlja imperativ „Treba smjeti!“ koji „moramo doviknuti novoj Hrvatskoj“ (Ujević 1965f: 46). U eseji „Sramotno ćutanje“ (1912) Ujević će takođe zastupati tezu o odsustvu muževnosti i energičnosti kod savremenog hrvatskog čovjeka.

⁶ Vera u snagu sopstvene volje i duh optimizma prisutni su i u pesmama koje nisu usko rodoljubive tematike („Vjera u sebe“, „Sumnja“, „Suncokret“...). Otuda se za ove pesme može reći da se podudaraju sa osnovnim Ujevićevim poetičkim načelima iskazanim u prikazima o srpskim piscima.

pjesnika: da ne budemo amorfna, nerazumljiva i nerazumna turobnost, „bezimena čežnja“, već da budemo djelatna krepost, zbiljska energija, zanos čina. (Isto: 317)⁷

Da bi odbranio vrednost Šantića kao pesnika (budući da ga je odredio kao eminentno patriotskog pesnika), ali i vlastito stanovište o neophodnosti uticaja književnosti na društvo, Ujević je u jednom delu prikaza pribegao odbrani patriotske poezije, čija je vrednost u tadašnjem književno-kulturnom životu često bila potcenjena. Njegova osnovna težnja bila je da pokaže kako vrhunska rodoljubiva poezija ima ličnu, individualnu formu: „liričar osjeća i prikazuje nesreću domovinsku kao jad vlastiti, sramotu narodnu kao uvredu svoje lične časti: život otadžbine živi u njemu kao poseban faktor njegove svijesti“ (Isto: 316).

Usko vezan s rodoljubivom tematikom je i odnos pesnika (pesničkog subjekta) prema kategoriji prirode i nacionalnog tla. Važnost ovoga momenta Ujević će posebno istaći u Šantićevim pesmama otadžbinskog tipa: „Ta je poezija gdje čovjek osjeća ne samo da je on dio zemlje i naroda već da su i zemlja i narod dijelom njegove široke duše“ (Isto: 317). Ujević se potom usredsređuje na status pejzaža u tri ciklusa („Pod jedrima“, „Topla ognjišta“, „Sa Neretve“) – ukupno sadrže 36 pesama – koje u najvećoj meri predstavlja kroz nabranje tema i motiva, ili pak kroz navođenje pojedinih naslova pesama, ređe stihova. U odnosu na prethodnu tematiku zapaža se da izostaje detaljnija analiza pesama i ciklusa, dok su sudovi svedeni (premda sada više poetički artikulisani) a ideološki stav gotovo neprimetan. Kritička opaska ticaće se Šantićevog pristupa mediteranskoj tematici: „ne nalazim sređen i neposredno izražen onaj jedan cjelokupni dojam što ga u duši poznavao dočarava plava prostranost morske pučine, u slici ili uspomeni“ (Isto: 318).

Sumirajući opažanja o ciklusu „Topla ognjišta“ – koji je markirao kao najuspeliji – Ujević će posegnuti i za kategorijama zdravlja, kreposti, svežine, snage – dakle, pribeći će jednoj retorici tih godina široko rasprostranjenoj na tlu Srbije, prevashodno pod uticajem francuskog đaka Jovana Skerlića (čije ime Ujević i spominje pred kraj ovog prikaza), a kojom se već služio u tekstu o Vladislavu Petkoviću Disu. Uz to, akcentovane će biti i kategorije zemlje, seljaka, muževnosti, divljine, a primetna je i težnja da se izvode poređenja poezije s elementima iz prirode (tako je ona „svježja kao

⁷ Uporedo sa ovom borbenom linijom nacionalnog pesništva Tin Ujević ukazuje i na postojanje jedne posve drugačije – mirnije, spokojne „sa žalobnom pravilnošću“, ali se na pesma-ma ovog tipa gotovo nimalo ne zadržava, izuzev što u tom kontekstu pominje pesmu „Pod Ostrogom“ (inače jedinu te vrste u ciklusu „Pod verigama“).

planinski vjetar [...] divlja kao gorska trava [...] kao snažni miris plodnih polja...“).

Ujević će tek u okviru pominjanja ciklusa „Sa mojih staza“ ukazati na Šantićev odnos prema Bogu i radu, iz čega će i proisteći njegov zaključak o optimizmu kao osnovnom životnom stavu srpskog pesnika (slika Boga pojavljivala se i u prethodnim ciklusima, na primer u pesmi „Veče na školju“, u kojoj se ukazuje na njegovo nedelovanje). Uprkos životnim hridima i opštem jadu čoveka, Šantić, prema mišljenju Ujevića, ostaje „tvrd optimist kojemu je Bog dao jako srce da u času strašnih dana ne ponikne čelom svojim“ (Isto: 319). Hrvatski pesnik, prema tome, na ovome mestu kategorije vere i Boga dovodi u vezu s principom dostojanstva i načelom otpora, odnosno za njih vezuje kategorije snage, muške sile i podviga. Nasuprot tome postavlja se temperament slovenskog srca, određen kao „pomirljiva mekoća,“ koju je stoga neophodno otvoriti ka nebu i prirodi uopšte. Kategorija optimizma omogućila je Ujeviću da iznova posegne za načelima aktivnosti i borbe, te da nanovo implicira vlastite ideološke postavke izlazeći, na pojedinim mestima, iz samog Šantićevog pesničkog teksta (na primer, kod širenja nacionalno precizno određenog Šantićevog pesničkog subjekta na onog koji se odnosi na celokupnu slovensku rasu).⁸ (Određenje prirode slovenskog čoveka kao „pomirljive“ i „meke“ Ujević je prihvatio verovatno pod uticajem tadašnje lektire koju je čitao, a koja je upravo u tome periodu bila izrazito popularna i rasprostranjena te često i bezrezervno prihvaćena čak i od srpskih istraživača i naučnika.⁹) Premda vera u Boga i načelo optimizma jeste svojstvo nekoliko pesama, potpuno je zanemarena druga, ona tamnija strana ovoga ciklusa, koju oličavaju motivi prolaznosti, jeseni, smrti, razočaranja u čoveka.

⁸ Treba napomenuti da se i u Ujevićevoj poeziji ovoga perioda nailazi na optimizam kao na osnovni životni stav te na kategoriju delovanja čak i kada obrađuje temu prolaznosti i s njom u vezi temu smrti. U tom kontekstu treba istaći pesme „Ogledalo“, „Dobrina zvana“, „Sfinga“, „Slava prolaznosti“. Primećuje se da Ujević u većini pesama ovoga tipa iz predratnog doba u sam fokus pesme postavlja element koji odoleva zubu vremena (prolaznosti), pri čemu se ta kategorija određuje pozitivno (crkveno zvono, kampanil) ili negativno (ogledalo, sfinga). Uz to, za razliku od najvećeg broja pesnika koji opevaju žal za prolaznošću, Ujević pokazuje nklonost prema onome što prolazi dok elemente koji opstaju i koje ne karakteriše propadljivost u ovozemaljskom svetu opisuje preko kategorija hladnoće i beščutnosti (neosetljivosti). Prihvatanje prolaznosti ima za posledicu oslobođenje straha od smrti te iniciranje delovanja u ovom svetu u ime ideala i zarad čoveka („Djelo vjere“). Čovek nastavlja da živi kroz drugog čoveka zahvaljujući svojim rečima i svojem delu, pa se stoga može govoriti o optimizmu čak i kada je reč o ovim temama.

⁹ O karakteristikama slovenske prirode Ujević je, između ostalog, pisao i u tekstu „Povodom Zore“ (1911).

Svega nekoliko redova Ujević će posvetiti ciklusu ljubavne poezije („Pogašene zvijezde“) za koji će kao osnovnu konstataciju izreći da je „svojom slatkom nježnošću upravo kontrast Šantićevoj patriotskoj poeziji“ (Isto: 320). Veliki hrvatski pesnik, tako, ne pokazuje veće interesovanje za ovaj vid pesništva i ne ulazi u dublju poetičku analizu samog ciklusa, nego ga određuje prevashodno u odnosu na rodoljubivu poeziju. Uz to, ne zadržavajući se suviše na analizi ciklusa „Pogašene zvijezde“ Ujević izbegava da markira sentimentalno-bolećiv ton Šantićevih pesama, te snažno iskazan žal za prošlim vremenima – koji nisu bili bliski onovremenom dominantnom poetičkom modelu hrvatskog pesnika.

Još manje reči Ujević će kazati povodom ciklusa „Humke“ i „Slike i vizije“. Dok u vezi s prvim gotovo da samo nabraja kojim preminulima su ispevane pesme (majka, sestra, brat), u vezi s drugim ciklusom ne ispisuje doslovno nijednu reč (izuzev što pominje naslov pesme „Svijetla noć“ kao deo ciklusa „Slike i vizije“). Ukoliko bi se opravdanje za drugi od navedenih ciklusa donekle i moglo naći, s obzirom na to da je reč o svega četiri pesme, postupak vezan za prvi ciklus čini se potpuno neopravdan jer je na taj način izostao uvid u važan segment Šantićeve poetike, koji ocrtavaju težina i nemir samstvovanja, osećanja prisustva smrti i opis njenog delovanja, žal za prošlim životom te intenzivan osećaj gubitka.

Bez obzira na to što je Ujević za osnovni cilj postavio prikaz zbirke *Pjesme iz 1911. godine*, očito je da je navedena knjiga poslužila više kao povod da govori o sopstvenim načelima i ubeđenjima, a nadasve o neophodnosti žrtve zarad nacionalnog interesa. Iz toga razloga ciklusu „Pod verigama“ posvećeno je najviše prostora, i zbog toga je upravo u odnosu na njega sameravana ukupna vrednost Šantića kao pesnika, što najbolje potvrđuje rezimirajući, završni deo prikaza: „Nesumnjiv talenat, unosi u umornu malokrvnost naših plačnih i sladunjavih dana (upravo: ‚danaka‘) svjež dah mladelačke krepčine i muževnoga zanos“ (Isto: 320). Jer, ukoliko se pogleda sama Šantićeva zbirka, uočiće se da postoji veliki broj pesama koje se ne uklapaju u dati poetički model, određen kao poezija zdravlja i optimizma, te da stanja umora, plača, razočaranja nisu strana pesničkom Ja iz ove zbirke.¹⁰

Zanimljivo je da Ujević, u produžetku istog pasusa, uvodi kritički ton – odnosi se na osnovna Šantićeva poetička načela jasnosti, iskrenosti,

¹⁰ Iste godine i Jovan Skerlić objavljuje prikaz ove zbirke, a godinu dana potom i *Istoriju nove srpske književnosti* u kojoj se Šantić opisuje kao pesnik „koji ima dva osnovna i jaka osećanja: žarku ljubav prema svome narodu, i duboku setu za mladošću koja odlazi“ (Skerlić 1912: 241).

zdravlja – ukazujući tako na razliku u poetičkim osnovama sa sopstvenom generacijom:

Uz to tako jednostavan, nesložen, i tako primitivno jasan da je nama, djeci druge, daleko složenije generacije, poraženoj od tolíkoga zdravlja, radi toga pomalo nejasan, iako vrlo simpatičan. (Isto: 320)

Ujević, dakle, i u tekstu o Disu i u eseju o Šantiću, kada se dotakne pesničkog koncepta nove generacije, izražava stavove suprotne poeziji jasnoće i zdravlja. U vezi s kategorijom nejasnoće,¹¹ Tin Ujević će, nešto kasnije i jednim drugim povodom, pisati:

Nije od juče, nije od sto, ili od sto i dvadeset godina, u poeziji ona draga i duboka, mila nejasnovitost, nejasnoća, zagonetnost stiha i oblika, čudovišnost riječi i zvuka, kao britka crta izražavanja. [...] Nejasnoća (koja ne treba biti nerazumljivost, ali je blago odabranih duša), što trepti kao otkrivanje daljeg ideala, prelest osjećaja, toplina i zagonetka svemirskog života. [...] Neodoljivost umjetničkoga djela fascinirala je svijet i svijest uvijek svojim zračenjem, treperenjem, vibriranjem, iskoračenjem iz strogih dosega doslovnog identiteta. Bilo je u njemu redovito više nego se htjelo reći, ili u njih stavilo. Poezija je svjelu mrtvu i živu povijest čovečanstva obavijala nimbusom zagonetke i sna. (Ujević 1965g: 150)

Iako različitih poetičkih modela, pesništvo Ujevića i Šantića sustiče se u bliskosti aktivističkih stavova i ideoloških postavki njihovih autora. Otuda Ujević odmah potom i naglašava vlastito političko-idejno opredeljenje: očituje se u zajedništvu Srba i Hrvata (smatra ih narodom istog jezika i kulture), čije ujedinjenje je neophodno da bi se pružio otpor i zadobila sloboda:

Osnovni utisak njegova djela jest osjećanje nečega toploga, nečega što hoće da živi u ponoći, da se kreće u slobodi, da se bori: zar to nije životna otpornost našega naroda pogažena i neporažena nakon tolikih Kosova i živa nakon toliko strahobnih agonija? (Ujević 1965b: 321)¹²

¹¹ Marko Kovačević govori o tri aspekta poimanja nejasnoće u Ujevićevom delu: „a. nejasno u poeziji kao odraz duboke i neizrecive stvarnosti; b. nejasno kao stilski postupak koji se više nagovješćuje nego dokraja izriče i priopćuje; c. nejasno kao posljedica stilske nedorađenosti te jezične i sintaktičke zbrke“ (Kovačević 1980-81: 102).

¹² Misao da je rodna gruda svojom istorijom kako nauk čoveku, tako i izvor njegove energije Ujević je oblikovao u tekstu „Hrvatska knjiga“ (1911) u kojem je suprotstavio duh prošlosti i

Primećuje se da Ujević govori u prvom licu množine, podrazumevajući pod njime srpsko-hrvatski, tačnije jugoslovenski identitet i jugoslovenski prostor kao nacionalni prostor oba naroda: „Zar to nije toplina naše, srpske, hrvatske krvi, što još teče u pobunjenim žilama i što će se još liti do konačne pobjede? Ja se ne odričem vjere u budućnost Hrvata i Srba, ja to vjerujem“ (Isto: 321).¹³ (U tekstu „Hrvatska današnjica“, iz 1911. godine, Ujević iznosi vlastito poimanje razloga hrvatsko-srpskoga jedinstva:

Iako smo mi pristaše narodnoga jedinstva Hrvata i Srba, ne smijemo to biti samo zato što je narodno jedinstvo opravdano etnološki, znanstveno. Unitarske se misli moramo držati još više i najviše i radi toga, jer nas samo ona može spasiti davši veliku svrhu našoj besciljnoj djelatnosti i davši nama Hrvatima velika moralna sredstva energije i požrtvovanosti: kreposti, što su danas daleko češće kod Srba negoli kod nas. (Ujević 1965f: 46)

Ujević i jezik Srba i Hrvata posmatra kao jedinstven („naš“) premda, na ovom mestu, ne konstruiše zajednički, objedinjujući naziv, nego, prosto uporedo, uz ime jednog jezika piše i ime drugog („hrvatski, srpski“). Povodom razmatranja Šantićevog jezika zanimljivo je da će posegnuti za kategorijama čistote i jedrine u pozitivnom kontekstu.

Nešto kritičniji će se Ujević pokazati prilikom govora o pesnikovoj formi, odnosno kada se iznova bude usredsredio na uže poetička pitanja, te na one segmente koji nemaju veze s jugoslovenstvom i aktivizmom. Iako suštinskih zamerki nema, Ujević ističe da Šantićeve rime „nijesu savršene“ i da njegov „sonet nema onoga specifičnoga sonetskoga, jer autoru fali tehnička virtuoznost, fina i istančana, potrebna za kratku stegnutost sonetskoga oblika“ (Isto: 321).

Na samom kraju prikaza Tin Ujević će još jednom ukazati na neophodnost približavanja srpske i hrvatske književnosti, odnosno istaći će nužnost obrazovanja jedinstvene kulture jer je reč o narodima koji govore istim jezikom, pa su samim tim i deo iste nacionalne i kulturne celine: „Jer

---

sadašnjosti ukazujući pritom i na neophodnost razumevanja ne samo estetičnog već i moralnog smisla datog podneblja.

¹³ Na ovu ideju nailazi se i u ranijim spisima, na primer u članku „Grudobrani Hrvatske“ (1911): „I onda reći da g. Mitrinović ne priznaje Hrvata! Kako ih ne bi priznavao, kada on sebe sama priznaje Hrvatom: Hrvatom s jednostavnoga razloga toga što je Srbin, kao ja što se priznajem Srbinom baš zato, jer sam Hrvat“ (Ujević 1966: 10). Isto nalazimo i u nizu drugih tekstova iz ovog razdoblja: „Hrvatska današnjica“ (1911), „Narodno jedinstvo“ (1912), „Srbija za Hrvatsku“ (1912), „Povodom Zore“ (1912)...

ako je srpski jezik jezik hrvatski, srpski pjesnik je već time hrvatski pjesnik“ (Isto: 321).

Završni redovi upućuju na značaj Šantićevog pesništva za hrvatski kulturni prostor te naglašavaju aktivistički impuls hercegovačkoga pesnika:

I radi se samo o tome, hoće li i ukoliko će Hrvati svesrdno prihvatiti pouke našega pjesnika, što u nama žarko, kao možda niko poslije Kranjčevića, budi krepku vjeru u vlastitu desnicu kojom ćemo slo-
miti željezni obruč sudbine što se zove ropstvo. (Isto: 321)

Nema sumnje da upravo ove reči obrazlažu i motivaciju Ujevića, li-ričara modernog senzibiliteta, da se opredeli da predstavi pesnika čija se književna poetika umnogome razlikovala od poetike njegove generacije, ali s kojim su ga spajali ideali i ideologija.

Za razliku od osvrta na Šantićevo pesništvo, u kojem se jasno iščitava Ujevićeva aktivističko-ideološka pozicija, dok se poetička i književnoisto-rijska samo naziru, eseji o Milanu Rakiću i Dušanu Srezojeviću sasvim su drugačije profilisani. Najpre, ovi tekstovi odaju utisak da je lirski opus ove dvojice srpskih pesnika analiziran prevashodno s poetičkog aspekta te da je ideološki momenat ostao sasvim po strani, što, imajući u vidu tadašnji pristup i težnje hrvatskog pesnika, donekle iznenađuje. Međutim, ukoliko se pažljivije iščitaju, pokazaće se da je u oba teksta, a posebno u onom o Dušanu Srezojeviću, ideološki momenat prisutniji mnogo više nego što se obično pretpostavlja.¹⁴

Ono što se može zapaziti kao zajedničko svojstvo oba teksta jeste to da Ujević izrazito negativno komentariše lirsko delo dvojice srpskih knji-ževnika u vreme kada mu je bilo izuzetno stalo do približavanja srpske knji-ževnosti hrvatskom čitaocu, s namerom njegovoga kulturno-političkoga osveščivanja i buđenja na otpor, akciju, ujedinjenje. Negativan osvrt u eseju o Milanu Rakiću tiče se pesničkog glasa Proke Jovkića (alijas Nestora Žučnog), dok se u tekstu o Dušanu Srezojeviću odnosi na samoga Srezojevića. Međutim, iako je Ujević ubedljiv u osporavanju poetičkih kvaliteta poezi-je dvojice pesnika (prevashodno se ovde misli na Srezojevića, jer o njemu

¹⁴ Iako je Stanislav Vinaver reagovao na ovaj Ujevićev tekst o Dušanu Srezojeviću, napisavši afirmativni prikaz *Zlatnih daha* (pod pseudonimom Trajko Čirić), on ne pominje ideološke razloge Ujevićeve negativne kritike. Prema njegovom mišljenju, reč je o „divljačkom, ogorčenom, punom mržnje napadu na naše književne poletarce“ od strane lista što „propoveda ljubav između svih Južnih Slovena (Možda Srbi nisu Jugosloveni?)“ (Vinaver 2010: 292). Svojim tekstom Vinaver je pokazao kako se o istoj knjizi i u sličnom obimu, a iz perspektive moderniste, moglo pisati i iz drugačijeg ugla – dakle, pohvalno.

govori ceo tekst, dok Jovkića pominje samo kao primer stihotvorstva i pesnika prema kojem je kritika preterano blagonaklona), nesmotreno bi bilo ispustiti iz vida da je ovde reč o paradigmatiskim predstavnicima poezije proletarijata, koja je usko vezana za lik i delo Dimitrija Tucovića, odnosno za ideologiju Srpske socijaldemokratske partije.¹⁵ Suprotno tome, ličnosti Milana Rakića i Alekse Šantića vezane su za projugoslovensku ideologiju „radikalskog“ tipa, kojoj je pripadao i tadašnji arbitar srpske književnosti Jovan Skerlić, o čijem je delu Ujević takođe afirmativno pisao. Pored toga, treba imati u vidu i da se Milan Rakić nakon Prvog svetskog rata našao u službi Kraljevine SHS, tačnije da je pripadao monarhističkom sistemu, kao i da su Ujević i „Oskar Tartalja, u ime srpsko-hrvatske nacionalističke omladine na Primorju, uputili 8. novembra 1912. godine telegram Nikoli Pašiću, predsedniku srpske vlade: [...] „Klanjamo se osvetnicima Kosova i stvoriteljima nove Jugoslavije““ (Ješić 2008: 19).

Zanimljivo je primetiti da će Ujević u eseju o Rakiću biti usredsređen pretežno na pesnički postupak, dok će teme, sadržaji pesama i motivska analiza gotovo sasvim izostati iz razmatranja. Tako pesnik *Leleka sebra* zapauza da Rakića karakteriše „trijejna otmjenost“, gospodstvo, „umjetnost savlađivanja“, ali i da on „svoj pjesnički posao radi u tolikoj mjeri, te se čini da on premalo pjeva: mjesto zanosa mi na mjestima prepoznajemo napor, mjesto duše više puta nalazimo zanat“ (Ujević 1965c: 322). Uz to, Ujević će istaći i da Rakićevi stihovi „ako i nemaju zelenila primitivnih inspiracija, imaju zrelost duše prekaljene u iskušenju bola i misli“ (Isto: 322) čime će, na izvestan način, odrediti njegove stihove bezmalo suprotne Šantićevim, i to upravo na onom mestu koje je apostrofirao kao glavni kvalitet hercegovačkog pesnika.

Analiza Rakićevog pesničkog postupka dovešće Ujevića i do uviđanja da „njegova vještačka tehnika odlična versifikatora hoće da sapne krila duši“, te da se pesnik plaši da „ne bude odveć vatren“ (Isto: 322). Hrvatski pesnik kao da se na ovom mestu upušta u kritički diskurs o parnaso-simbolističkom stvaralačkom postupku pri čemu će naglasiti kao dominantno:

Treba nemirna osjećanja pokoriti potrebi forme, treba prkosnu misao upregnuti u jaram strofe, treba prignuti i sviknuti sve što je nestajano i otporno u duši i što hoće svoj izraz i ne da se u kalup oblika. U stihotvorcu ima mnogo od kovača: on neumornim čekićima slikova udara usijano gvožđe duše na zvučnom nakovanju pjesme:

¹⁵ Više o poetičkim odlikama proleterske poezije, kao i o njenoj razlici od tzv. radničke poezije videti Nenin 2008.

potreba je da oganj ohladni i da iz vatre izađe forma. Zato, radi ovih mučnih i sporih elaboracija duha, izlaze Rakićeve stvari kao izvajane, kao urezane, kao od kamena ili kao za kamen, i koliko god je možda u njima malo svježine, toliko je sabrane kondenziranosti i mirne koncentracije. (Isto: 322, 323)

Upravo za ovaj segment Ujević će vezati momenat Rakićeve originalnosti:

To je originalnost postignuta trudom, trijezna i nezačudna originalnost bez svih ludih i fantastičnih karakteristika. [...] Njegova originalnost je djelo refleksije i kriticizma. (Isto: 323)

Ovakav odnos prema stvaralačkom postupku dovešće Ujevića do zaključka da je Rakić ne samo „zatočnik slika i strofe“ i da je „u poeziji samo za jednu notu viši od proze“ (Isto: 323), nego i da je njegovo pesništvo teško shvaćeno „u širokim masama naroda“, te da je popularan isključivo zahvaljujući ciklusu „Na Kosovu“.

Imajući sve rečeno u vidu s pravom bi se moglo postaviti pitanje pozitivnog vrednovanja Rakićeve poezije budući da se Ujević jasno afirmativno određuje prema ovom pesniku tek u zaključku – ukazujući da njega „mogu da cijene samo rijetki složeni duhovi“ – i prevashodno u odnosu na jednu pesmu („Jefimija“). Ipak, s druge strane, ne treba smetnuti s uma da je Milan Rakić pesnik u čijem se poetičkom konceptu nalazi pesimistički odnos prema svetu, što je moguće i uticalo na to da se potpuno „prećuti“ tematsko-motivski opis njegovoga dela.¹⁶ Čini se da se i u ovom slučaju može pretpostaviti da je Ujević iz ideoloških razloga odlučio da u prvi plan istakne isključivo formalni aspekt Rakićevog lirskog opusa, i uopšte njegov pesnički postupak, dok je sadržinski sloj ostao izvan svakog pomena, kako bi izbegao govor o pesimizmu kao životnom stavu, poput onog koji je izlagao, godinu dana ranije, u eseju o Disu.

Dakle, može se zaključiti da u eseju o Milanu Rakiću, bar kada je reč o ideološkoj pozadini članka, nema aktivističke retorike koja poziva na borbu i žrtvovanje (Šantić) niti pak kritičkog promatranja kategorija bezvoljnosti i pesimizma (Dis). Ipak, uticaj onovremenih Ujevićevih ideoloških postavki uočava se u izboru načina predstavljanja Rakićeve zbirke (odsustvo tematsko-motivske analize) i, uopšte, u odabiru Rakića kao pesnika

¹⁶ Premda je Rakić napisao ciklus od sedam rodoljubivih pesama, svega dve („Na Gazi-Mestanu“, „Nasleđe“) mogle bi se uklopiti u Ujevićev tadašnji model aktivističkog delovanja, pa je razumljivo što se opredelio da u potpunosti izostavi i analizu ovog ciklusa.

kojeg treba predstaviti hrvatskoj publici, a posebno se ideološka pozadina identifikuje u pominjanju Proke Jovkića u izrazito negativnom kontekstu.¹⁷

Esej o Dušanu Srezojeviću razlikuje se od prethodno analiziranih prevashodno po tome što je ovo jedini Ujevićev tekst iz ovog perioda u čijem se središtu nalazi negativno predstavljanje nekog srpskog književnika. Podatak koji bi mogao da začudi ako se ima u vidu da je reč o učeniku Jovana Skerlića, do čijeg je mišljenja Ujević mnogo držao, i s kojim je delio slične težnje o političkom zbližavanju Hrvata i Srba, kao i o neophodnosti približavanja srpske i hrvatske književnosti (videti, primera radi, Skerlić 1914: 445, 448). Međutim, ukoliko se u obzir uzme činjenica da je tih godina došlo do razmimoilaženja u stavovima između Jovana Skerlića i Dušana Srezojevića – što je dovelo ne samo do raskida prijateljstva nego i do obrazovanja neprijateljskog raspoloženja među njima, onda bi se dati tekst mogao posmatrati kao Ujevićev prilog obračunu dva političko-ideološka tabora.¹⁸ Povod za sukob na relaciji Skerlić–Srezojević bio je Skerlićev prelazak iz jedne stranke u drugu, te promena političke ideologije. Okršaj između radikala i socijalista kroz književne prikaze, ali i kroz samu književnost, nije bio neuobičajen u tom razdoblju. Dragutin Ognjanović beleži da je

Srezojevića u lokalnom radikalskom listu *Nezavisna sloboda* [...] napao kolega Dimitrije Frtunić u želji da diskriminiše njegovu zbirku kao bezvrednu. [...] Napad Frtunićev je imao političke razloge, a najverovatnije je napisan po želji redakcije *Nezavisne slobode* da se obračuna sa svojim političkim protivnikom. (Ognjanović 1972: 12, 13)

Polazeći od toga da je Ujević, s jedne strane, afirmativno pisao o Šantićevoj aktivističkoj poeziji, a, s druge, da je prećutno prelazio preko tematike Rakićevih pesimističkih pesama, odnosno da se kritički osvrnuo na kategorije egoizma i bezvoljnosti u tekstu o *Utopljenim dušama*, i, uz to, uzimajući u obzir osnovna poetička načela, teme i ton Srezojevićeve knjige *Zlatni dasi*, može se zaključiti da bi se ova pesnička zbirka pre trebalo da uklopi u poželjni model aktivističke, buntovne poezije – za kakvu se u tom

¹⁷ Da reč nije o pesniku čija je recepcija bila negativna od strane uvažanih kritičara i književnih istoričara, govori i pozitivan sud Jovana Skerlića, iz 1908. godine, koji tada, kao socijalista, hvali Jovkićeve buntovne i aktivističke stihove (v. Skerlić 1955).

¹⁸ Sumnju u političko-ideološku motivaciju Ujevićevih čitanja pojedinih pesnika iznosi i Gajević povodom pesništva Augustina Harambašića 1911. godine: „Stoga je na njega [Matoša] vrlo neugodno djelovala Ujevićeva nepovoljna ocjena poezije Augustina Harambašića, najvećeg barda Stranke prava, što se moglo shvatiti i kao svojevrsna politička provokacija“ (Gajević 1988a: 26).

periodu zalagao Tin Ujević – nego da se nađe na udaru njegovoga pera. Otuda se s pravom može postaviti pitanje o Ujevićevom ideološkom čitanju ove Srezojevićeve zbirke.

Na samom početku hrvatski književnik kao da nastoji da se opravda zbog čega se uopšte opredeljuje da piše negativnu kritiku (i to uprkos tome što voli da „izriče povoljne sudove“) – nedostatak knjiga koje bi mogle da dobiju pozitivnu ocenu. (Treba imati u vidu da je ovo tek četvrti prikaz nekog srpskog književnika, odnosno treći ako se izuzme tekst o Disu, pisan na nemačkom i nepublikovan na našim prostorima, što znači da je pre ovog teksta napisao samo dva, kao i da je iste godine izašla zbirka *Dani i noći* Sime Pandurovića – koju Ujević pominje u pozitivnom kontekstu u eseju o Milanu Rakiću, ali koju ne prikazuje.) Nakon toga, Ujević poriče književnu vrednost Srezojevićevim stihovima insistirajući, pritom, na isključivo estetsko-književnom diskursu kao poželjnom i relevantnom činiocu za govor o jednom delu, čime izlazi iz polja aktivizma i opredeljenja za oslobodilačke težnje te nacionalno osveščivanje čitaoca (kategorije akcentovane u eseju o Aleksi Šantiću).

Za razliku od drugih tekstova o pesnicima epohe srpske moderne, Ujević u ovom pribegava jednom netipičnom postupku – izlazi iz domena govora o knjizi na osnovu date pesničke zbirke, te komentariše recepciju pesnika. Tako se osvrće na Srezojevićevo prisustvo u *Antologiji novije srpske lirike* Bogdana Popovića, gde je, prema njegovom mišljenju, u poređenju sa svim ostalim pesnicima, „naprosto nečitljiv“ (Ujević 1965d: 324), pa oštro zaključuje da je reč o pesniku koji je „tamo posve slučajno zabasao“ (Isto: 324).¹⁹ U vezi sa Srezojevićevim pesništvom i njegovom recepcijom Ujević će posegnuti i za kategorijama humora, odnosno ironije. Ovakav postupak očigledno je posledica težnje da se Srezojevićevo pesničko ime dekanonizuje, i to pre nego što je i izvršen proces kanonizacije. (Poznato je da je *Antologija* Bogdana Popovića bila uticajna i kanonska monografija još u eposi u kojoj je objavljena.)

Kada je reč o poetičkim odlikama, Ujević će Srezojeviću najpre zameriti to što nema originalnosti, pri čemu će – da bi ga potpuno degradirao – čak istaći da nije dobar ni imitator. Potom će hrvatski pesnik ukazati na odsustvo pesnikove duševne ravnoteže, s čim je u uskoj vezi nejasnoća njegovih misli, pa se kategorija pesničke nejasnoće u ovom slučaju sasvim drugačije kontekstualizuje nego u nekim drugim esejima.

¹⁹ Srezojevićevo prisustvo u *Antologiji* Bogdana Popovića kritikovali su te 1912. godine, zanimljivo, i Jovan Skerlić i Svetislav Stefanović.

I u nastavku teksta Srezojevićev pesnički postupak i svojstva njegove pesničke zbirke karakterišu se izrazito negativno. Tako se, s jedne strane, govori o odsustvu koherentnosti misli i bilo kakvog sistema, a, s druge, ukazuje da je on pesnik „umne nakostrešenosti“, koji „gleda svet jedino kroz rešetke sistema i kroz kapke principa“, kod koga postoji „odsustvo impresionističkog viđenja sveta“ te kod koga „događaji gube sićušnost i šire se do golemih proporcija simbola, što se nižu u beskrajne svemirske sinteze“ (Isto: 325). Uz to, Ujević će istaći i da Srezojević „da naglasi neuporedivu veličinu i kapitalno znanje svoje duboke ideologije [...] upotrebljava, naročito kod apstraktnih izraza, majuskule u obilnoj mjeri“ (Isto: 325).

Nakon što je osporio vrednost Srezojevićeve misaone poezije, pre svega pripisujući joj humorni ton, Ujević će to isto učiniti i s njegovom ljubavnom i proleterskom poezijom. Odsustvo analize Srezojevićevih aktivističkih, buntovnih stihova ide u prilog tezi o ideološkom čitanju zbirke, budući da je reč o proleterskom pesniku, pesniku socijalnog bunta koji poziva na otpor, akciju. (Ne treba smetnuti s uma da je i Ujević pisao „socijalno-političke članke i feljtone, u kojima je posebno ukazivao na stradanje širokih radnih masa /što je istovremeno činio i u nekim svojim pesmama/“ – Ješić 2008: 6.) Izostanje bilo kakvog pominjanja dominantnog ideološko-aktivističkog okvira Srezojevićeve knjige ukazuje na Ujevićevo odbijanje da kritikuje aktivistički sloj zbirke, zbog čega se usredsređuje, kada o ovim angažovanim stihovima govori, isključivo na glavni amblem političko-ideoloških oponenta (crvenu zastavu), i to pribegavajući humornom aspektu posmatranja stvari. S druge strane, kao najveću Srezojevićevu zaslugu Ujević će videti „u tome što je čovjeka proletera gurnuo u naručaj Übermenschu, i što je u posljednjoj pjesmi evokacijom Natčovjeka ‚divna i uzvišena‘ pomirio Karla Marksa sa Friedrichom Nietzscheom“ (Ujević 1965d: 326).

Poslednje dve rečenice teksta, pak, ukazuju na suštinu njegovoga odnosa prema Dušanu Srezojeviću, i razotkrivaju pravi povod za pisanje priloga: „i mi samo žalimo što on, koji je napisao stihove mesto uvodnoga Članka, nije pisao mjesto ovih stihova uvodne članke. Tu bi svakako uspio bolje, iako mi nijesmo sigurni da bi to relativno bolje još značilo dobro“ (Isto: 327). Upravo ove reči, kojima Ujević završava tekst, u biti anuliraju Srezojevićevo misaono i ljubavno pesništvo (bar kad je reč o Ujevićevom fokusu kao kritičara), te u prvi plan postavljaju isključivo njegovu proletersku poeziju, koju hrvatski pesnik s ideološko-aktivističkog aspekta ni na jednom mestu nije otvoreno kritikovao, pa se da zaključiti da je kritički prikaz ipak bio usmeren na samog pesnika, i na njegove ideološke stavove.

Prema tome, osvrst na četiri prikaza pesnika koji su pripadali eposi srpske moderne pokazao je, sa idejnog aspekta, postojanje velikog stepena saglasnosti sa Ujevićevim ostalim tekstovima pisanim u tom periodu, kao i sa njegovim pesničkim stvaralaštvom publikovanim do 1914. godine. Uvid u poetičko-ideološku misao hrvatskog književnika do Prvog svetskog rata okrio je postojanje dominantnog sistema te prevagu ideološkog koncepta nad poetičkim. U tom ključu se može razumeti i izbor pesnika koje je Ujević odlučio da predstavi hrvatskim čitaocima, pa i odsustvo eseja o srpskim pesnicima modernijeg senzibiliteta (Sima Pandurović, Stanislav Vinaver, Milan Ćurčin...). Jedini srpski pesnik modernijeg senzibiliteta čiju je zbirku pesama hrvatski književnik prikazao jeste Dis, premda je ovaj tekst ostao na nemačkom, i umnogome nepristupačan hrvatskoj javnosti. Bez obzira na to što će se Ujević kritički osvrnuti na kategorije bezvoljnosti i egoizma, tekst će završiti prepoznavanjem pesimističkog osećanja kao ishodišta poetičkih okvira nove pesničke generacije. Upravo stoga što se ovakav odnos prema stvarnosti i poetički koncept nisu uklapali u ideološku sliku aktivističkog modeliranja društva i stvarnosti, Ujević će u tri naredna prikaza srpskih pesnika zaobići razmatranje kategorije pesimizma, i pored toga što će prikazivati pesnike kod kojih je preovlađujuće pesimističko osećanje sveta. Umesto toga, u prvi plan će, recimo u eseju o Aleksi Šantiću, prevažno postaviti tematsko-motivski kompleks rodoljubive i angažovane poezije. No, ni u ovom prikazu, izraženog aktivističkog diskursa, Ujević neće propustiti da se osvrne na poetičke osnove nove generacije, praveći tako sponu sa tekstom o Vladislavu Petkoviću Disu, a preko poigravanja pojmovima nejasnosti i zdravlja u sameravanju poetičkih glasova starih i novih pesnika.

Uz to, hrvatski književnik će apostrofirati razliku između starih i novih i na planu društvenoangažovane delatnosti – aktivistički duh nove generacije očituje se u nepokolebljivoj veri u ideju slobode, i u borbi za nju, uprkos svemu. Reč je, prema tome, o predstavljanju dva modusa nove generacije – poetičkog (pesimizam/besmisao) i idejnog (aktivizam/borba) – koji se u osnovi međusobno potiru.

S druge strane, zaobilaženje govora o pesizmu u eseju o pesničkoj zbirci Milana Rakića usmeriće ga na analizu autorovog pesničkog postupka i formalne strane njegovih pesama. U prilog ovakve teze ide i to što se ne pruža gotovo nijedna informacija o tematsko-motivskom kompleksu Rakićeve poezije. (Ideološki momenat čita se i u prilično neubedljivom pokazivanju postavljene teze – Rakića kao jednog od najboljih savremenih srpskih pesnika.) Isto tako, i u prikazu zbirke Dušana Srezojevića, reklo bi se

da je ideološki momenat preovlađujući jer u periodu kada intenzivno radi na približavanju dve književnosti/kulture, te na buđenju/poučavanju duha hrvatskog čitaoca, Ujević se odlučuje da napiše izrazito negativan prikaz jednog pesnika koji je – za razliku od Šantića, Rakića, Skerlića i Svetislava Stefanovića (o svima je Ujević pisao s naklonošću) – podržavao ideologiju političkih oponenta Narodne radikalne stranke, kojoj je bio blizak Ujevićev koncept ujedinjenja Srba i Hrvata.

Literatura

- Gajević, Dragomir. 1988. *Ogledi o Tinu Ujeviću*. Sarajevo: Oslobođenje.
- Gajević, Dragomir. 1988a. *Tin Ujević u jugoslovenskoj književnoj kritici*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Ješić, Nedeljko, 2008. *Tin Ujević i Beograd*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nenin, Milivoj. 2007. *Svetislav Stefanović preteča modernizma*. Novi Sad: Akademski književni centar / Kulturni centar Novog Sada.
- Nenin, Milivoj. 2008. „Ispružena ruka Dušana Srezojevića“. U: Dušan Srezojević, *Zlatni dasi i druge pesme*. Beograd: Službeni glasnik: 87–118.
- Ognjanović, Dragutin. 1972. *Tragični vizionar Dušan Srezojević*. Vrnjačka Banja: Zamak kulture.
- Skerlić, Jovan. 1912. *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Izdavačka knjižara S. B. Cvijanovića.
- Skerlić, Jovan. 1914. *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Izdavačka knjižara S. B. Cvijanovića.
- Skerlić, Jovan. 1955. *Pisci i knjige, III*. Beograd: Prosveta.
- Ujević, Tin. 1964. *Proza*. Beograd / Zagreb / Sarajevo: Prosveta / Naprijed / Svjetlost.
- Ujević, Tin. 1965a. „Versunkeneseelen“. U: *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti. Sabrana djela VII*. Ur. D. Tadijanović et al. Zagreb: Znanje.
- Ujević, Tin. 1965b. „Pjesme Alekse Šantića“. U: *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti. Sabrana djela VII*. Ur. D. Tadijanović et al. Zagreb: Znanje.
- Ujević, Tin. 1965c. „Milan Rakić: Nove pesme“. U: *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti. Sabrana djela VII*. Ur. D. Tadijanović et al. Zagreb: Znanje.

- Ujević, Tin. 1965d. „Dušan Srezojević: *Zlatni dasi*“. U: *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti. Sabrana djela VII*. Ur. D. Tadijanović et al. Zagreb: Znanje.
- Ujević, Tin. 1965e. „Svetislav Stefanović: *Sunca i senke*“. U: *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti. Sabrana djela VII*. Ur. D. Tadijanović et al. Zagreb: Znanje.
- Ujević, Tin. 1965f. „Hrvatska današnjica“. U: *Kritike, prikazi, članci, polemike o hrvatskoj i srpskoj književnosti. Sabrana djela VII*. Ur. D. Tadijanović et al. Zagreb: Znanje.
- Ujević, Tin. 1965g. „Adonai“. U: *Eseji, rasprave, članci knj. II*. Zagreb: Znanje.
- Ujević, Tin. 1966. *Eseji, rasprave, članci, knj. III (o politici, o ekonomiji, o sociologiji)*. Zagreb: Znanje.
- Vinaver, Stanislav. 2010. *Rani radovi 1908–1918*. Prir. Gojko Tešić. Beograd: Službeni glasnik / Zavod za udžbenike.

Tin Ujević on Serbian Modernist Poets

Abstract: The paper discusses Tin Ujević's essays and literary reviews of Serbian modernist poets, written in the period when a shift of poetic paradigms and cultural (ideological) models takes place in Serbian literature. The analysis focuses on four texts marked by Ujević's distinctive, socially engaged (activist) approach to reading literary texts. Particular attention is paid to the essay on Aleksa Šantić, which is substantially longer than other essays but is also representative for Ujević's ideological construct in the mentioned period. The purpose of the analysis is to draw attention to Ujević's fundamental beliefs and to link them to the main ideas articulated in the context of his other works published in the same period. The analysis particularly emphasizes the political and ideological background of these texts.

Key words: socially engaged critique, Serbian modernism, pessimism, optimism, activism, ideological model, the union of Serbs and Croats